

“GELDİK GELDİK UZUN UZAK YOLLARDAN”

ROMANLAR ÜZERİNE...

Zigeuner, Bohemyalı, Gitan, Gipsy, Tzigane, Manuş, Yenişe, Sinte, Çingene... Bunlar onlara başkalarının verdiği isimler. Kendi dillerinde kullandıkları isimse “Rom”. Rom sözcüğünün anlamı “insan” demek. Türkçe’de yaygın olarak kullandığımız şekliyle Romanlar kimdir? Nereden geldiler? Farklı gruplar halinde, değişik lehçelerde de olsa aynı dili konuşan, dünyanın her yerine yayılmış Romanların öyküsü ne? Neden dünyanın birçok yerinde hor görülüyorlar? Gerçekten vurdumduymaz, gelecek kaygısı olmadan yaşayan insanlar mı? Kimilerinin kafasındaki gibi kaçınılması gereken, ya da kimilerinin düşündüğü gibi vur patlasın çal oynasın bir hayatın peşinde, gamsız kedsiz insanlar mı? Ülkemiz de dahil olmak üzere dünyanın birçok ülkesine yayılmış Romanlar hakkında hâlâ yeterince bilgimiz yok. Bunun en büyük nedeni belki de çok fazla önyargıya sahip olmamız. Önyargılarımızdan kurtulup “insanları” tanımaya hazır mıyız?

Çingeneler kendilerine Rom, kadınlarına Romni, dillerine de Romani diyorlar. İnsan anlamına gelen bu sözcüğün, bugün hâlâ Hindistan’ın düşük kastlarından birinin adı olan Sanskritçe “Domba” sözcüğünden türetildiği söyleniyor. Hindu dilinde domb, dişil domni, Pencapça’da düm, ayrıca manuş (Sanskritçe manuşa “insan”), sende, sinde (bir olasılık Sanskritçe Saindhava “eski bir Hint eyaleti olan Sindh’den gelme”) ve Kalo (siyah) sözcükleri de kullanılıyor.

Çingenelerin ilk vatani konusunda

uzunca yıllar Mısır’ın adı anılmıştı. Batı dillerinde Mısır için kullanılan Egypt, Egypte gibi sözcüklerden yola çıkarak Mısırlı anlamına gelen gipsy sözcüğünün kökeni budur. Bizde de kıpti sözü benzer bir kökene dayanıyor. Bununla birlikte Çingenelerin vatani, 18. yüzyılın sonuna doğru, dillerinden hareketle Hindistan olarak belirlenmiş. Romani’nin temelinde Hint-Avrupa dillerinin (Hindu dili, Racastanca) merkez grubu içinde yer alan bir Orta Hindistan lehçesinin yattığı söyleniyor.

Hintçe’nin konuşulduğu bölgeden ayrılış tarihi kesin olarak bilinmiyor. Firdevsi’nin MS yaklaşık 1000 yıllarında yazdığı “Şehname”sinde Çingenelere çok benzeyen bir kavim olarak Lurilerden söz ettiği biliniyor. Bunların, Romanların ataları olması bir olasılık. Buna göre Luriler MS 420 yılında yaklaşık 10-12.000 kişiyle Hindistan’ı terketmiş ve yolculuklarına başlamışlar. Şair Firdevsi’nin anlattığına göre Pers kralı Behram Gur, emrindeki Mobedler yok-sulların müziğinin olmamasından yakı-

nınca Hint kralından yardım istemiş. “Ey yardımsever kral! Ustaca lavta çalan, kadınlı erkekli on bin Lur seç” diye yazmış.

Avrupa’da Romanların varlığıyla ilgili ilk belgeler, 1416 yılında Transilvanya’da Kronstadt’ta görülüyor. İzleyen yıllarda pek çok Avrupa kentinde görülüp ve kendilerine Hristiyan hacı süsü verilen ve Mısır’dan geldikleri iddia edilen Roman gruplarının varlığından söz ediliyor. 1417 yılına ait bir yazıda, bugün Almanya’da bulunan Saksonya’daki ilk Roman izlenimleri anlatılıyor: “1417 yılında liman kentlerimizde, Germen denizleri üzerinde koyu esmer, güneşten yanmış insanlar ortaya çıktı... Sık sık at değiştiriyorlar ama yaya yolculuk ediyorlar. Kadınlar çocuklarıyla birlikte eyer üstünde, kısıraklarla taşıyorlar. Kentlerden, sağlık ve esenlik dolu geçebilmek için Kral Sigismund’dan ve bazı prenslerden güven mektubu istiyorlar. Gezgini olarak dünyayı dolaşma cezasına çarptırılmış gibi davranıyorlar.” Bir kayıt da 1421 yılında Fransa’nın Arras kentinde tutulmuş. Arras kenti belediye yargıçlığı kayıtlarına göre 1421 yılı Ekim ayında kente bir Mısır kontu yönetiminde otuz kadar Mısırlı gelmiş. “Üç gün üç gece boyunca bir meydanda, otlar üzerinde yattılar. Kadınlar insanların ellerine bakıyor, çok tuhaf şeyler söylüyorlardı. Liderleri, imparatorlardan alınmış bir mektup sundu. Mektupta soylu Hristiyanlar gibi karşılanmaları gerektiği söyleniyordu... İşte böylece onlara yiyecek

ve kömür verildi, bol bol bira ikram edildi.” Ne var ki kayıtlar, esmer tenli, uzun koyu renk sakallı bu insanlardan yerel halkın çekindiğini ve kuşkuyla karşılandıklarını yazıyor. Romanlar her zaman bu tarz bir konukseverlikle ve ilgiyle karşılanmamıştı. Birçok yerde bu yabancıardan korkulduğunu, kuşkuyla karşılandıklarını ve bir an önce başka yerlere gitmelerinin istendiğini biliyoruz. Hatta zaman içinde Romanların, özellikle Orta Avrupa’daki toprak beylerinin emrinde çalışmalarını için zorla köleleştirildikleri de bir gerçek. Çingene toprak sahiplerinin keyfine göre satılabiliyor ya da değişik tokuş edilebiliyordu. Sözcüme, Romanya’da soylu Michel Manu’nun kızı Anic Manu, 1832’de Rus ordusundan bir albayla evlenmiş, çeyiz anlaşmasına göre kendisine miras kalan otuz Çingene karşı-

lığında 160 Duka altını değerinde yeni bir gezinti arabası almıştı. 1840’larda gelişen kölelik karşıtı hareketlerle bu durum sona erdiyse de Romanlara kötü gözle bakılması sona ermedi.

Romanlar tarihlerindeki en karanlık dönemi İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşadılar. Avrupa’da yükselen aşırı milliyetçi ve faşist düşünce akımlarının en büyük hedeflerinden biri de Romanlardı. Naziler, 1935 yılında kabul ettikleri Nürnberg yasalarında Çingeneleri “düzelmez suçlular” olarak ilan etmişti. Tıpkı Yahudiler gibi Romanlar da önce kitleler halinde toplama kamplarına kapatıldılar, ardından da “arı ırkın soyunun temizlenmesi” politikası adı altında soykırıma uğradılar. Romanların savaş sonrası hayatları Nazi dönemine kıyasla daha iyiydi. Ne var ki, bu dönemde özellikle Doğu Bloku ülkeleri Romanları gö-

çerliği bırakıp yerleşik yaşama geçmeleri için zorladı.

Berlin duvarının yıkılmasının ardından Avrupa'da yaşayan Romanların durumunun iyileşmeye başladığı söylenebilir. Haziran 1990'da Kopenhag'da toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın sonuç belgesinde Avrupalı Romanların kendilerine özgü sorunları kabul edildi. Konferansa katılan devletler, totalitarizmi, ırksal ve etnik nefreti açıkça kınadılar. Fransa'da bulunan Roman Araştırma Merkezi'ne göre 1994 yılında Avrupa ülkelerinde 7-8,5 milyon Romanın yaşadığı söyleniyordu. Günümüzde bu rakamın yaklaşık 12 milyon olduğu düşünülüyor. Bunların çoğu Doğu Avrupa'da. Bunların yaklaşık 2,5 milyonu

Romanya'da, 1 milyonu eski Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetlerde, 800 binden fazlası da Rusya'da bulunuyor. Benzer rakamlar Macaristan, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri için de geçerli. Bunun yanında Yunanistan ve Türkiye'de de kalabalık bir Roman nüfusunun olduğu biliniyor. Ne var ki, tam sayıları belirten resmi rakamlar bulunmuyor. Bunun nedenlerinden biri hükümetlerin onlar hakkında ayrı bir kayıt tutmaması, diğeryse Roman vatandaşların kimliklerini açıkça belirtmemesi. Benzer şekilde Fransa ve İspanya gibi ülkelerde de kesin rakamlar verilemiyor. Yine de Avrupa'nın hemen her ülkesinin Roman nüfusu barındırdığı biliniyor.

Romanlar Avrupa'da bir azınlık ola-

rak varlar. Ama ne ayrı bir ülke olma, ne bir toprak talebi ne de savaşıarak egemenlik kurma istekleri var. İstedikleri kültürel değerlerinin tanınması ve kendilerine önyargılardan uzak insanca yaklaşılması. 1971'de toplanan Dünya Çingene Kongresi'nde delegeler Çingene halkını nitelendirmek için "Rom" sözcüğünü kabul ettiler. Bu kongrede bir de bayrak kabul edildi. Bütün bunların amacı dünyanın dört bir yanına dağılmış Romanların kültürel bir birlikteliğe kavuşturulmasıydı. Ulusal marş olarak kabul edilen "Gelem Gelem" adlı halk ezgisi de Nazi döneminde çekilen acıları anlatan ve tüm çingeneleri kültürel beraberliğe taşıyan bir çağrı niteliğinde:

*"Geldik geldik uzun uzak yollardan,
Ve hep istedik ki romanlarla birlikte şans gelsin.
Vay romanlar siz nerelerden geldiniz?
Çadırlar içinde aç mı çocuklarınız?
Benim de büyük bir ailem vardı.
Ve kara lejyonlarca öldürüldü
Hem kadınlarımız hem erkeklerimiz
Küçük küçük çocuklar da vardı.
Aç Tanrım senin karanlık kapılarını
Ve ben bütün ailemi görebileyim.
Çünkü biz arkalarından geliyoruz,
uzun yollardan geliyoruz
Ve hep mutlu romanlar bulmaya çalışıyoruz.
Gelin yanımıza romanlar, şimdi zaman geldi,
Haydi bizimle bütün romanların dünyasına
gidelim.
O siyah ağzı ve o siyah gözleri siyah üzüm gibi
sevelim.*

(Ana Oprişan'ın çevirisi)

Dil Üzerine

Bir süredir Romani dili üzerine araştırmalar yapan Ana Oprişan'la bir söyleşi yaptık. Ana Oprişan da Romanyalı bir Kalderaş (Kalaycı) Romanı. İşte Ana Oprişan'ın söylediklerinden seçtiklerimiz:

"Rom, Romani dilinde insan demek. "Mes em Rom" ya da "Mes em Romni" Ben insanım demektir. Rom erkekler, Romni kadınlar için kullanılır. Nerelisin diye sorduklarında ben, "Mes en Romni anda el Romanya" yani "Romanyalı insanım" derim. Ama söyleyişler lehçelere göre değişir. Örneğin Demirciler "Me Romis sinom" derler. Ana kelimeler genellikle değişmiyor. Mesela, kalaycılarda yani benim konuştuğum lehçede "Me sem Rom" da, "sem" olmak, "me" ben demek. Demircilerdeyse "Me romis sinom" denir; sem sinom oluyor ve arkaya geliyor...

Rom, Lom ve Dom dillere göre yapılan bir sınıflandırma. Bu diller arasında oldukça büyük farklılıklar var. Gruplararası farklılıkların yanı sıra, örneğin Türkiye Romanlarıyla, Türkiye'den Avrupa'ya gidip, yeniden Türkiye'ye dönen Romanların

konuştuğu dil arasında bile fark var. Ama Dom ya da Domari dediğimiz grupların dilleri bambaşka bir şeydir. Çok ayrı ama yine de aynı gruptan. Anadoluda Dom çok.

İran'a gittiğim zaman çok özel bir parça diye dinlettikleri şarkı çok değişik bir Roman marşıydı. Roman marşının müziği bellidir ama, Ortadoğu'da değişmiş; kelimeler aynı ama müzik bambaşka. Aslında çok değişik birşey; hem acı var, hem komik şeyler var.

*"Geldik geldik uzun uzak yollardan,
Ve hep istedik ki romanlarla birlikte şans gelsin.*

*Vay romanlar siz nerelerden geldiniz
Sizin çocuklarınız çadırlar içinde aç mı?
Bende de vardı büyük bir aile..."*

Marşın müziği çok acı verici. Çok uzun hava gibi. Bestecisi Finlandiya'dan. Sözlerin belli bir yazarı yok. Sözleri her ülkede değişir. Dinlendiğinde, hüznü ve acı verir.

Romani dili konusunda değişik çalışmalar yapanlar var. Fransız Marcel Cortiade ilk baştan Roman dilinin alfabesini, yazım tarzı gibi kurallarını oluşturarak standartlaştırmış. Ama aynı zamanda o standart dilin öğretilmesi gerekiyor. Bazı lehçelerde bazı kelimeler yok. "Sevmek" yok. "Gülmek" yok. Tophane'deydim; bir yaşlı bayanla yapıyordum o kayıtları. Yunanistan'dan gelmişler. Gökyüzünü sordum. Kadın çok şaşırdı. Bütün çocukları da şaşırdı. Herkes dinliyordu zaten. "Ya anneanne" diyor, "gökyüzü var ya"; kadın anlamıyor, "Tanrı" diyor kadın, anlamıyor gökyüzünün ne olduğunu, tanrının olduğu yer diyor. Gökyüzü yok mu kelime? Yıldızlar oluyor, yıldız diyor. Gökyüzü yok.

Çok enteresan. Hem yazılı hiç bir şey yok, hem de çok iyi korunmuş bir dil aslında. Bir de o kadar zenginlikle, o kadar lehçelerle, değil mi?"

Ülkemizde

Dokuzuncu yüzyılda Hindistan'dan yola çıktıkları kabul edilen Çingenele- rin, Anadolu'ya ne zaman, nasıl girdikle- rine, diğer toplumlarla olan ilişkilerine, ya da nasıl bir yaşam sürdürdüklerine iliş- kin bilgilerin yokluğuna karşın, Osman- lı'nın İstanbul'u fethinden sonra, 1454'ten başlayarak Doğu Avrupa ve Balkanlarda kazandığı topraklarda, Çin- gene topluluklarına ait bilgiler veren kaynaklar bulmak olası: "Osmanlı İmpa- ratorluğu zamanında Rumeli toprakla- rında yaygın biçimde taşıma amaçlı at yetiştiriciliği yapılıyordu ve bu ticaret Çingenelerin elindeydi... İşte 17. yüzyıl- da İstanbul'da "At Satıcıları Loncası" büyük oranda Çingenelerden oluşuyor- du. Osmanlı İmparatorluğu'nun toplum- sal sınıflandırma düzeni, onları hiç de alt sınıflara dahil etmiyordu, ama kendi- lerine kuşkuyla bakılıyordu; çünkü bini- cilikteki yeteneklerini, daha fazla kâr edebilecekleri bir eşkiya çetesinin emri- ne vermelerinden çekiniliyordu... Ordu- nun yardımcı kuvvetleri arasında, gerek atlı, gerek istihkam sınıfından Rumeli Çingenelerinin oluşturduğu "müsellim" sancağına da rastlanıyordu. 18. yüzyılda ortaya çıkan ulusçuluk ve bağımsızlaş- ma hareketleri sırasında Çingeneler, bu düşünsel ayrılıkların iki tarafında da yer alıyorlar, Avusturya tarafından Müslü- man Türk casusları, Osmanlılar tarafın- dan da Viyana ajanları olarak görülü- yorlardı... Başarılı bir Çingene gözlemci- si olan ve dillerini de konuşan Alexand- re G. Paspatis, 1870'e doğru Osmanlı İm- paratorluğu'na yaptığı yolculuklarda,

Rumeli'de yerleşik ve göçebe yaşam sü- ren Çingeneler olduğunu gözlemlemiştir... Osmanlı İmparatorluğu'nda salgın hastalıklardan ve geçim sıkıntılarında kaynaklanan, nüfustaki beklenmedik büyük kayıplar tüm 19. yüzyıl boyunca sürdü. Bu sıkıntılara diğer halklardan daha çok dayanan Çingeneler, Batı'ya doğru yeniden yola koyuldular.

Günümüzde Avrupa'da yaklaşık 12 milyon Rom ve Sinte yaşıyor. Ülkemiz- deki Çingene nüfusu hakkındaysa fark- lı kaynaklar farklı sayılar veriyorlar. Ba- zı kaynaklar, bu nüfusun 500 bin oldu- ğunu söylerken, Romanlara göre bu ra- kam, 2,5 milyon civarında. Roman nüfu- sunun 5 milyondan fazla olduğunu ya da 20 bin göçebe, 400 bin civarında yer- leşik Çingene olduğunu belirten yazar- lar da var.

Romanlar Türkiye'nin her yerinde yaşıyorlar. Dil köküne göre yapılan bir sınıflandırmayla Anadolu'da Dom grup- ları, Trakya bölgesinde de Rom grupları bulunuyor. Romanlar genellikle iki yol- la adlandırılıyorlar; başkaları tarafından kendilerine verilen adlar, kendilerini ta- nıtmak amacıyla kendilerinin kullandığı adlar. Ülkemizdeki Romanlar kendileri- ni etnik özellik bakımından Çingene ya da Roman olarak, dini özellik bakımın- dan Müslüman, alevi ya da Abdal şeklin- de tanıtırıyorlar. Bir kısmı da kendini et- nik köken yerine yalnızca dini kimliğiyle tanıtmayı yeğliyor. Başkaları tarafın- dan verilen adlar, yörelere göre oldukça farklılık gösterebiliyor; Poşa, Mırtı/Mut- rib (Arapça'da müzisyen anlamında), Koçer, Cono, Teber, Kereçi/Karaçi gibi adlandırmalar, ülkemizin değişik bölge-

lerinde Çingeneler için kullanılıyor. Ül- ke dışından gelmiş Hristiyan Romanla- ra da Balamoron deniyor. Romanlar bir de mesleklerine göre adlar alıyorlar. Elekçi, Sepetçi, Kalaycı, Demirci, Ke- mikçi, Bohçacı, Arabacı vs. Tüm dünya Romanları kendilerinden olmayı "öte- ki" anlamına gelen "Gadjo" adını veri- yorlar. Ülkemizde, bu sözcük kadınlar için "Gacı", erkekler içinse "Gaco" biçi- mini alıyor.

Ülkemizde yaşayan Romanların pek çok sıkıntısı var. Bunların başında Ro- man adına yönelmelerine neden olan, Türkçe bazı sözlük ve ansiklopedilerde yapılan tanımlar geliyor. Bu yüzden Çin- gene olmak utanılacak, saklanılacak, gizlenecek ya da reddedilecek bir tanı- ma dönüşüyor. Yine bu yüzden ülke- mizde Çingeneler Çingene olmayı red- dedip, Roman olmayı benimsiyorlar. Dünyanın çeşitli yerlerine yayılmış Ro- manların, yaşam biçimi ve uğraş alanla- rı arasındaki büyük bir benzerliklere Türkiye Romanlarında da rastlanıyor.

Not: Söyleşilerde geçen bazı Romani sözcükler ve tümceler sesli kayıtlardan deşifre edildiğinden, yazılışlarında yanlışlık olabilir.

Gökhan Tok, Serpil Yıldız
Fotoğraflar: Serpil Yıldız

Kaynaklar:
<http://www.geocities.com/Paris/5121/history.htm>
Asseo, H., Çingeneler, Bir Avrupa Yazgısı, Çeviren: O. Türkay, Yapı Kredi Yayınları, 2004
Berger, H., Çingene Mitolojisi, Çeviren: M. Y. Sağlam, Ayraç Yayne- vi, 2000
Oprışan, A., "Romanlar, Kimlik ve Farklılık", Humanite, Ağustos, 2003.
Oprışan, A., Yılmaz, H., "Türkiye'de Romanların Sosyal ve Hukuki Durumu Üzerine", Toplum ve Hukuk, Kış 2003
Sakaoglu, N., "Kırklareli'nde Gelenek Bolluğu, Kakava Bayramı", Tarih ve Toplum, Mayıs 1995
Alpman, N., Başka Dünyanın İnsanları Çingeneler, Ozan Yayıncılık, 1997
Aksu, M., Türkiye'de Çingene Olmak, Ozan Yayıncılık, 2003

“Me Romis

Ben Romanım (insanım)

Erdiñ Çekiç (sol), Emin Örs (sağ)

Ülkemizde, özellikle Trakya'da, Edirne ve Kırklareli, Roman nüfuslarının yaygın olduğu bilinen illerimiz. Her yıl Mayıs ayında Kakava Şenlikleri adı verilen ve giderek festival havasında yaşanan, Hıdırellez Bayramı kutlamaları yapılmakta. Hızır ve İlyas adlarının birleşiminden doğan Hıdırellez Anadolu ve Rumeli'de Müslüman Türklere önce de yaygın bir gelenektir. Aziz Yorgi (Hızır) ve Aziz Dimitri (İlyas) için düzenlenen ortak yortu; Müslüman Türklere, bu azizleri Müslümanlaştırmalarından sonra ortak bir inanışa dönüşmüştür. Yazılan o ki, aslında Hristiyanlar da bu geleneği eski pagan bayramlarından almış. Halk arasındaysa, Hızır peygamberle İlyas peygamberin, bu iki kıymetli insanın 6 Mayıs sabahı, bir nehirin yanında buluştuklarına ve bir ateş yakarak, piknik yaptıklarına, bu yüzden de o günün kutsal olduğuna inanılıyor. “Kokulu hava” ya da “kahkaha (gülmece, eğlence)” anlamına da gelen Kakava Kırklareli bölgesinin bir geleneği olarak ortaya çıkmış ve Trakya bölgesinde yaygınlık kazanmış.

Hem Kakava şenliklerini izlemek hem de Roman

toplumunun iki bireyi onlar. Belediye'nin isteği üzerine, ertesi gün başlayacak Kakava şenliklerinin organizasyonunda görev almışlar. Roman kültürüyle ilgili merak ettiğimiz pek çok konudaki sorularımızı, Edirne'nin Selimiye Camii'ne bakan bir çay bahçesinde, uzun uzun, yorulmadan yanıtladılar. Sonraki iki günde de sık sık bir araya geldik ve söyleşimizi sürdürdük.

Erdiñ Çekiç; Sarışın, yeşil gözlü, 35 yaşında, ortaokulu dışarıdan bitirmiş, Müslüman bir Roman. Romani dilinin konuşulmasının babası tarafından yasak edildiği bir evde büyümüş, bu yüzden dili konuşmıyor ama konuşabilmeyi çok istiyor. Geniş bir ailenin tek erkek evladı. Edirne Sanayi Sitesi'nin kurucusu olan babasının erken ölümü, 14 yaşında evlendirilmesine neden olmuş. 18 yaşında bir kızı, 15 yaşında bir oğlu var. Serbest meslek sahibi; bir kiraathanesi var, bir lokalin ve lokantanın da işletmecisi. Yanında çalışanların çoğu Roman. “Çünkü, en çok onların ihtiyacı var. Çok fakirler. “Çalışanları, çok fakir olan, farklı ailelere

mensup kişilerden seçiyorum, ama bu kesinlikle bir mikromilliyetçilik değil” diyor, Erdiñ Çekiç. Siyasetle de ilgileniyor. Geçen dönem yapılan seçimlere, bir partiden Belediye Meclis Üyesi Adayı olarak katılmış. Katıldığı parti seçimi kazanamamış. Seçimlere girerken özgeçmişinde Roman olduğunu ve Roman topluluğuyla ilgili çalışmalar yaptığını belirtmiş. Babasıyla kıyasladığında, “ben Roman kimliğimle ön plana çıkabiliyorum; Roman olduğum için o sıralamada yer alabiliyorum; bu da zamanla oluşan bir olumluluk” diyor.

Emin Örs; Erdiñ Çekiç'le akraba. O da 37'sinde. İlkokul mezunu. 17 yaşında, müzisyen bir oğlu var. 27 yıldır berberlik yapıyor, kendine ait bir dükkânı var. Çocukluğunda sık sık ziyaret ettiği dedesinin yaz aylarında sürdürdüğü çadır yaşamına tanıklık etmiş. Ağabeyi Yaşar Örs, dede mesleği olan demirciliği, atalarından kalmış 130 yıllık körüğü kullanarak, hâlâ yapıyor. Romani dilini iyi biliyor. Bu yüzden yurtdışından gelen Romanlarla kolayca anlaşabiliyor; “Ali Paşa kapalı çarşısı var bizim burada. Yunanistan'dan gelmiş Roman insanları, Romani konuşuyorlardı. Ben de onlara kulak misafiri oldum. Oğlu için bir zurna almak istiyorlardı. ‘Size yardımcı olabilir miyim?’ diye sordum. Sarıldık, öpüştük. Sanki 40 yıldan beri tanışıyoruz” diye Romani dilinin ülkelerden bağımsız olduğuna örnekler veriyor.

Çingene ve Roman arasında ne fark var?

E.Ç.- Dünyada kabul gördüğü şekliyle Çingene. Ama Türkiye'de, Çingeneliğin Türkçe sözlük manasıyla ilgili bir problem var. Çingeneyse Çingene ama, Çingenenin Türkçe'de “hırsız, arsız, yüzüstü, açgözlü, göçebe olarak” tanımlanmasına karşı ciddi bir rahatsızlık ve güçlü bir tepki var. Avrupa'da Rom. Neden Roman dediğimizi ben de tam olarak bilmiyorum.

E. Ö.- “Rom” Çingene dilinde “Çingene” demek, yani Rom'un Türkçe anlamı Çingene. “Me Roman isiyom” “ben Çingeneyim”, “To rom isiyom” “sen Çingene misin?” demek.

Roman olmaktan dolayı güçlüklerle karşılaştınız mı? Önyargılara nasıl başa çıkıyorsunuz?

E.Ç.- Hayır, ben bir güçlükle ya da sıkıntıyla karşılaşmadım ve yaşamadım. Edirne'de saygı gören bir aile ortamında büyüdüm. Ama benim ortamım yaygın olduğuna düşünmek ve bir genelleme yapmak yanlış olur, haksızlık da olur. Yaşayanlar mutlaka var. Gördük, görüyoruz da, ama ben böyle bir rahatsızlık hissetmedim. Hatta, askere gittiğimde, “arkadaşlar ben Roman çocuğuyum, konuşmalarınızla beni kırabilirsiniz, dikkat edin” dedim. Onlar da “yeşil gözlüsün sarışsın, Edirne'nin hangi köyündensin, yalan söylüyorsun” dediler, ama sonunda Çingene oluşumu kabullendiler. İnsanın kendini kabul ettirmesiyle de bağlantılı. Ancak bu etnik kimlik yüzünden olumsuz etkilenenlerin, üzülenlerin, sevdiğinden ayrılanların, okuyamayanların, istediği mesleği yapamayanların sayısı az değil. Kimliğini gizleyenler de çok. Edirne'de bir çok insan, bizim Roman olduğumuz bile, sevgi ve saygı gösteriyor. Burada, artık belirli kesimlerde bu durum aşılmış; belirli kesimlerin önünde de, Romanları tanımayanlar için hâlâ bir blok. Benimle iletişim kuranlar arkadaşlığımız, dostluğumuz

pekiştiğinde, bütün Romanlar böyle mi diye mutlaka soruyorlardı, soracaklardı kendilerine. Çünkü kafalarında oluşturdukları bir Roman portresi var. Pardon, açık söylemek istiyorum: “Bir Romanla cinsel birliktelik yaşayan bir insan yedi tane kiremitin erimesini sağlayacak kadar kaynatılan bir suyla yıkıncak, ondan sonra gusülü tam olacak.” Nasıl bir bedendir bu? Allahın yarattığı bir beden değil mi bu? Bu kadar mantıksız bir yaklaşım olabilir mi? Dini inançlar konusunda kendi toplumum için şunu söylüyorum: Bilmeyen, tanımayan, anlamayan bir toplum vardı. Bildikçe, tanıdıkça ve anladıkça, onlar da İslâm dininin güzelliğini yaşamaya başladı. Her Türk vatandaş ne kadar Müslüman, Romanlar da o kadar Müslüman ve inancılı insanlar. Her Türk kendini ne kadar Türk hissediyorsa, o insanlar da kendilerini o kadar Türk hissediyorlar. Romanların bir asker düğününe denk gelmenizi isterim. Bayram havasında uğurluyorlar evlatlarını askere: Yemekler veriliyor, misafirler ağırlanıyor; “çocuğum asker oluyor, bu vatana asker veriyorum” diye gurur ve onur duyuyor.

Erdiñ Çekiç'in kiraathanesinde rastladığımız İslam amca, hayat görüşünü “Paramın öldürdüğü ruhlar, silahların öldürdüğü bedenlerden çoktur” sözleriyle ifade etti.

Böylesine ülkesine sahip çıkarak yaşayan insanların dışlanması, başka şekilde görülmesi, böyle düşünenlerin ayıbidir.

E.Ö.- Bazıları “bunlar dilencilik yapıyor, hırsızlık, arsızlık yapıyor, derler. Yanlış önyargılar. Yaşayıp, görmeden karar vermek, büyük haksızlık.

E.Ç.- Bizim toplumumuzda da hırsız var, insanın olduğu her toplumda var. Ama bunu bir topluma mal etmek çok yanlış. Örneğin “çingeler çocuk kaçırıyor” inancı: Çingenelerde çocuktan bol şey yok, ne yapacaklar o çocuğu kaçırarak, anlamak mümkün değil. Bir Roman aileye baktığın zaman, eğitimsizliğin vermiş olduğu bir olguyla, 8, 10, 13 çocuklu aileler görmek mümkün. Bununla birlikte, herkesi suçlayarak bir yere varamayız. Kendimize de eleştirel bakalım, kendimizi düzeltmenin yollarını arayacağız. Bizim insanımızın hâlâ kendini aşamadığı noktalar var. Toplumumuzun, uyum sorunu olan insanları var. Suçlamalar karşılıklı, iki taraflı. Ben giyimimle, kuşamımla toplumun geneline kendimi göstereceğim ki, bu genel toplumun bireyleri de bana yaklaşabilsin. Olayın bir başka boyutu ama, diğer yanda da bizim toplumumuzun elbise bile alacak parası yok; adamın evinde çemesi yok. Hala, bir tek göz odada, 4-5 metrekare bir yerde beş kişi, altı kişi yaşayan insanımız var. Türkiye'deki işsizlik sorununu en fazla hisseden, Türkiye'deki geçim sıkıntısını en fazla hisseden, eğitim sorununu en fazla hisseden toplumumuz biz. Bizim yaşadığımız hayatın gerçekleri bunlar. İyi yaşayan hayatlar da var ama daha çok hüsranlı yaşamalar var. Romanlar yalnızca 9/8'lik ritimle göbek atan, dünyanın en neşeli insanları değil. Romanlar açlığın pençesinde, işsizliğin pençesinde, çocuklarını eğitemenin sorunlarıyla boğuşan bir toplum aynı zamanda.

Sinom”

Eğitim olanaklarından yararlanılabiliyor mu?

E.Ç.- İki açıla bakmak lazım. Birincisi: Türkiye'nin her kesiminde eğitim problemi var. Bu Türkiye'nin ana sorunlarından biri ve toplumun her kesimine hitap eden bir sorun. İkincisi: Bizde bu sorun daha fazla hissediliyor, sebebine gelince: Gelir seviyesi standartların çok altında olan bir toplum Roman toplumu. Günde 2-3 milyon liralık kağıt toplayarak, beş milyon lira kazanacak, bununla erzak alacak, bununla iki - üç çocuk okutarak eğitimini yaptıracak. Bu mümkün değil. Bu adam, yıllarca atasından babasından gördüğü meslekleri yapmış; kalaycılık, demircilik, sepetçilik, hasırcılık yapmış. Bu meslekler de gelişen teknolojiye direnemeyip yok olunca, bu adam mesleksiz, sanatsız kalmış. Yokluklar içindeki bir aile çocuğunu nasıl okutsun? Belirli bir yaşa geldikten sonra, evin ekonomisine katkıda bulunmak için, çocuk da mutlaka ek işlere gitmek zorunda. İşte çocuk bu sorumlulukla yoğurulurken, topluma kendini ispat etme, ve birey olarak var olma özelliğini de kaybediyor. Ama, eğitim ve meslek edinme konusunda bazı bireysel girişimlerimiz var.

Geçmişle kıyasla koşullarda değişim var mı?

E.Ö.- Edirne'de ayrımcılık giderek azalıyor. Yaşam koşulları da yavaş yavaş düzelecek. Geçmişteki insanların görüşleriyle, şimdiki insanların görüşleri çok farklı. Şimdi üniversite mezunları çok daha farklı bakıyor olaya. Geçmişte duyduklarım, şimdikiiler arasında çok fark var.

E.Ç.- Ama aşılması gereken daha çok şey var.

Göçebe yaşam sürüyor mu? Geçim kaynakları ne?

E.Ç.- Türkiye'nin belirli bir bölgesinde evi olması karşın, yaz aylarında dört ya da altı ay gibi sürelerle göçebe yaşayanlar var. Burada da var. Onların bakışları ve düşünceleri daha farklıdır. Yerleşik olanlarla göçebe olanların sorunları daha değişik.

E.Ö.- 60 yıl önce, dedelerimiz, atalarımız nasıl yaşıyorsa, öyle yaşıyorlar. Sepet örterler, sıcak demircilik ya da kalaycılık yaparlar.

Çingene kültürüne dair neler söylenebilir? Çeribaşı kimdir?

E.Ç.- Roman kültürü tekdüze bir kültür değil. Romanlar zaten, bulundukları ve yaşadıkları ülkelerde o ülkenin örf, adetlerini, o ülkenin dini yaşamını kabul eden, benimseyen bir toplum. Gezgincilik ortamında yerli halkların yaşamına benzeyen bir kabile düzeninde yaşıyorlar. Geçmişte, topluluğun başında, topluluğu yönlendiren bir çeribaşı vardı. Çeribaşı daha çok göçebe kültürün bir parçası, yerleşik hayatın değil. Günümüzde, mahallenin muhtarı, şehrin belediye başkanı, valisi var. Simgesel bir çeribasının yaptırımı ve yasal gücü yok. Geçmişte, bir yere göçer olarak gelindiğinde, konaklama yapılacağına, oradaki hakları, ya da mercilerle diyalogu sağlayan kişiydi çeribaşı. Ama zamanla o kültürler de değişti. Yaklaşık 50-60 yılı aşkın bir zamandır da böyle. Artık toplum bütün yasal haklarını ve kendini biliyor, yerleşiklik anlamında topluma entegresini sağlamış. Çeribaşılık simgesel bir ifadeden başka bir şey değil günümüzde.

E.Ö.- Ben çocukken çadırda dedemle yaşadım. Çeribaşı çok sayıda misafiri ağırlayabilecek bir insan.

Kakava şenliklerinde geleneksel suya girme anı.

Dedem de çeribaşılık yapmış. Kaymakam ve diğer misafirlerin hepsini ağırlayacak güçteydi. Eskiden Kakava Şenlikleri Mera'da yapıldığı zaman, Edirne'nin her yerinden Çingeneler oraya toplanırdı. Herkes çadırını kurar, çadırın önünde de birer kuzu kesilirdi. Burarlarda yapılan masrafların çoğu çeribaşı tarafından karşılanır, mağdur olmasın diye, kesemeyenlere kuzu verirdi çeribaşı.

E.Ç.- O zaman, göçebe yaşayan aile toplum Kakava'da buluşurdu. Yeni yetişen genç kızlar, genç oğlanlar tanışır, "aaa, senin kızın büyümüş, senin oğlun güzelleşmiş", "bir dahaki buluşmamızda bu kıızı alıyoruz" gibi sosyal olaylar olurdu. Kakava, o zaman göçebe yaşayan insanlar arasında bir şekilde kaynaşmayı sağlıyordu. Hep beraber kutlanan bir bayramdı. Edirne'nin değişik yörelerinden geliniyor, yemekler yeniyor, davullar zurnalar çalınıyor, ateş yakılıyor, eğleniliyordu. Doğal olarak, o da günün şartlarına uyduruldu. Aslında Hıdrellez Bayramı. Her yıl 5-6 Mayıs'ta kutlanır. 5 Mayıs'ta halk toplandıktan sonra ateş yakılır, yemek yenir ve eğlenilir ertesi gün de, gün doğmadan nehirde toplanarak, suya girilir, ya da su da el yüz yıkanır.

Ateş ve su neyi simgeliyor?

E.Ç.- Çingene toplumunun ateşe büyük bir sempatisi var. Bir göçebenin en büyük dostu ateş. Isınmasında, aydınlanmasında, yemeğini pişirmesinde, bir düşmana karşı korunmasında, en önemli faktör ateş. Bu yüzden de ateş değerli. Hatta bizde "birinin Roman olduğunu anlamak istiyorsan, bir ateş yak, üç dakika sabret; üç dakika sonra kim ateşin başına oturup, onu körükliyorsan, o Romandır" derler. Göçebe kültürünün parçası. Suya gelince: Romanların Baba Fingo adında bir liderleri vardır. Baba Fingo bir tuzağa düşürülür ve suda boğularak öldürülür. Ölümünden sonra Romanlar başsız kalmıştır, kendilerini savunacak, kendilerini koruyacak bir liderleri yoktur ve göçe zorlanırlar. O göç sonucu, tüm dünyaya dağılırlar.

E.Ö.- Baba Fingo'nun da bir gün gelip yeniden onların lideri olacağına inanırlar. Bu yüzden nehire giderler, ellerini yüzlerini yıkarlar. 6 Mayıs sabahı kimse evde yüzünü yıkamaz. Baba Fingo'nun oradan çıkacağına inanırlar. Bir inanç işte.

E.Ç.- Aslında Hindistan'daki Ganj nehrinde arınma geleneğine çok benzerlik gösteriyor. Kültürel pek çok unsur oraya bağlanıyor. Ama Baba Fingo hikayesi kabul görmüş.

Romanların müzikle olan bağı hakkında neler söyleyebilirsiniz?

E.Ö.- Biz müziğe çok düşkünüz. Çok ünlü sanatçılarımız da var. Aslında göçebe hayatının getirdiği bir zenginlik. Akşam olup da çadırlarda toplanıldığında, herkes şarkı türkü söyler ve ritim tutardı. Biz müzikle içiçe yaşayan neşeli bir toplumuz aynı zamanda da.

E.Ç.- Roman havası, müziğin verdiği ritme göre vücudu hareketlendirmek, vücuda o hareketi kazandırmak, kendiliğinden gelişen bir şey. İçten gelen, o anda kendi duygularını dışa vuruş şekli; figürlerle, hareketlerle onu yaşamak. Ben hiç bir müzik aletini çalamam, müzik kulağım da yoktur, buna rağmen bir müzik duyduğumda sağ bacağım oynar. Genetik olmalı.

Danslar hep neşe ögesi mi taşıyor? Hüzün, ağıt gibi öğelerde var mı?

E.Ç.- 9/8'lik bir müziğin ritmi mutlaka neşe kaynağı olur. Hüzünün yansıtamazsınız 9/8'liğe. Sözler, çok ağır, yaralayıcı, hüznü, üzücü olsa da ritim aynı. O ritimle, o müzikle söylüyor bunu, bu yüzden de hep neşeli.

Erdinç Çekiç ve Emin Örs'le Roman kültürü üstüne yaptığımız söyleşi saatlerce sürdü. Düşünlerin çok neşeli olduğunu ve günlerce sürdüğünü, ölümle de, tümüyle inanış gereği İslam kurallarının uygulandığını öğrendik. Roman olmayanlarla, yani ötekilerle evlilik ilişkilerini sorduk. Romanların kendilerinden olmayanlarla evlilik yapmasının onlar açısından memnuniyet verici olduğunu; ancak Roman olmayanların bir Romanla evlilik yapmaya sıcak bakmadıklarını, Romanların genellikle reddedildiklerini ve çoğu zaman acı çektiklerini öğrendik. Bu ya da benzeri nedenlerle, zamanla ekonomik yönden zenginleşen Romanların kimliklerini gizlediklerinin, hatta ekonomik güçlerin yeterli olmasına karşın Roman toplumu için bir çalışma yapmadıklarını ya da destek olmadıklarını, toplumdaki nasıl uzaklaştıklarının hikayelerini de dinledik. Yine de, hem Erdinç Çekiç hem de Emin Örs gelecekte umutlu. Toplumlara ve toplumsal kazanımın başarılmasında gelişmeler olacağına inanıyorlar. Bu gelişimde Roman toplumunun da üzerine düşen görevler olduğunu farkındalar. En önemli ve en temel beklentileri "önyargılardan kurtulabilmek".

Gökhan Tok, Serpil Yıldız
Fotoğraflar: Serpil Yıldız